

A. RACHMANOVA

SZERELEM, CSEKA, HALÁL

EGY OROSZ DIAKLÁNY NAPLÓJA

KELLENFOLD
KIADÓ

Alexandra Rachmanova regénytrilógiája: a Szerelem, cseka, halál; a Házasság a vörös viharban és A bécsi tejesasszony jóformán teljesen ismeretlen a mai magyar olvasóközönség előtt, holott ez az orosz „Elfújta a szél” a két háború között a 30-as évek világhírű könyvsikere volt. A memoár-sorozatot szinte valamennyi világnyelvre lefordították, évek alatt sok-sok kiadását kapkodták el. Magyarországon 1934-ben jelent meg először a Dante Kiadónál Benedek Marcell fordításában, s az Ünnep című folyóirat közlése szerint 1935-ben már a harmadik kiadását követte az olvasók rendkívüli érdeklődése. Nyilván ennek hatására is adta ki a Dante Kiadó Benedek Marcellné tolmácsolásában Gyermekkorom címmel Rachmanova fiatalkori naplóját, amely a regényfolyamot négy kötetre bővítette.

Laikus számára alig-alig érthetőek és követhetőek a század első negyedének oroszországi, szovjet-oroszországi történelmi változásai és eseményei. 1914 nyarától a gazdaságot és a lakosságot végletekig kimerítő világháború, az egymást gyorsan követő forradalmak, majd a négy és fél évig tartó – a világháborúnál is nagyobb szenvedéseket hozó – polgárháború elmondhatatlan megpróbáltatásokat jelentett.

Az egymással szembenálló fehér és vörös seregek, különböző rendű és rangú, reguláris vagy alkalmacszerűen összeverődött fegyveres csoportok, majd a Murmanszknál, a Fekete-tenger partjainál, illetve Vlagyivosztnál partra szálló, a polgárháborúba beavatkozó angol, francia, görög, japán csapatok révén kiszélesült s állandósult a hatalmas földrajzi méretűvé váló

konfliktus. De még az egy-egy ideig együtt harcolók – mint az eszerek, anarchisták, bolsevikok, baloldali mensevikok – is gyakorta szembefordultak egymással. Mészárlások sora, sebtiben törvényesített vagy törvénytelen kivégzések, terrorakciók, merényletek, bosszúk, megtorlások, áttekinthetetlen egyéni és csapatos leszámolások honává vált az egész ország.

Az emberi kíváncsiságot az akarva vagy akaratlanul megrostált, a gyakran elferdített hivatalos híreken és beszámolókon túl mindig is izgatták és érdekelték egy-egy ismeretlen, szinte elérhetetlen ország magánemberének élményei, egyéni reflexiói. Így különösen felfokozott várakozás fogadhatta azt a naplót, melynek szerzője közvetlenül a félelmetes és misztikus ködbe vont Szovjet-Oroszországból érkezett, végigélve a proletárdiktatúra és a polgárháború viszontagságait.

A korabeli olvasók Rachmanova könyveiből éppen azt tudhatták meg és olvashatták ki, ami a hivatalos tényekből és jelentésekből, az elfogult vagy elfogultnak tűnő tudósításokból kimaradt: a mindennapok tragédiáit. Rachmanova nem politikus és nem politizál. Nem irányítója, és nem alakítója, hanem elszenvedője a történelemnek. Naplójában – bármilyen furcsa is – a történelem pusztán mellékszereplő. A főszereplő az egyén világa és családjának, hozzátartozóinak sorsa. A történelem eseményei nem önmagukért jelennek meg a könyv lapjain, hanem akkor és csak annyiban, amennyiben azok a tágabb értelemben vett családnak és ismeretségi körnek az életét megváltoztatják, megnyomorítják. Így történhet meg az, hogy egyes – Oroszország életében is – korszakos jelentőségű történelmi tények (mint pl. a breszt-litovszki béke) kimaradtak, meg sem említődnek a naplóban. (A regény datálásai – körülbelüli pontossággal – általában helytállóak. A Szerelem, cseka, halál című kötet második feléig Rachmanova a régi, a Julius Caesar-féle naptár szerint számozza a napokat, ami a Gergely-naptárhoz képest 12 nap eltérést jelent. Néhány meglepő dátumot azért találunk a könyvben. Rachmanova napokkal előbbre helyez eseményeket a valóságban megtörténteknél. A Lenin elleni merénylet például 1918. augusztus 30. helyett a regényben augusztus 28-án zajlik,

a cár lemondását 1917. március 4. helyett március 3-ra teszi. Ezek a tévesztések nyilván a korabeli naplófeljegyzések utólagos rendezésénél születhettek.)

A visszaemlékezés bejegyzéseit a családi élet történései diktálják, nem a történelem. Mindemellett az író nő egyéni sorsán keresztül is képes visszaadni és érzékeltetni a vörös és fehér szeregek küzdelmei közt sodródó, a frontvonalak hullámmásaiban, anarchikus viszonyok közepette éhező, nyomorgó, kiszolgáltatott emberek és embertömegek félelmét, az életért vívott harcát, sőt nemegyszer a körülmények okozta elállatiasodását is.

Rachmanova műve a memoárok azon fajtájához tartozik, mely a történelmi folyamatokkal egyidőben, napról-napra, kronologikusan íródott, így a tévedés, az időeltolás lehetősége is kisebb. Az ilyen visszaemlékezések jellemzője, hogy a szerző kevésbé elemez, kevésbé magyaráz vagy általánosít, ám ezáltal írásának érzelmi hatása is erősödik. Rachmanova nem analizál, nem von párhuzamokat történelmi korok, tények vagy csoportosulások között. Az évek múltával leülepedett, kikristályosodott következtetéseket nélkülözi ugyan a könyv, hisz az időbeli rálátás teljesen hiányzik belőle, de ez nem feltétlenül hátrány, mivel mindezért cserébe műve még inkább hitelesnek tűnik.

Alexandra Rachmanova 1898-ban, az Uralban, egy dél-orosz városkában született. Apja orvos, nagyapja milliomos falusi vállalkozó-gazdálkodó. Szülei, s főleg nagyszülei patriarchális háztartásában látta és emelte később eszményképévé az orosz család (ezen belül a jó házasság) modelljét. Rachmanovának a kultúráltság és a műveltség mellett a család az élet legnagyobb szentsége, ezek nevében mondja ki kíméletlen – és többször igaztalan – ítéleteit.

Magyarul is megjelent **A család halála** című brosurájában, mely inkább szociológiai tanulmány, tárgyilagosan, statisztikákra támaszkodva tekinti végig az orosz család jelenét és várható jövőjét Szovjet-Oroszországban. Borzadva idéz Kollontajnak, a híres szovjet teoretikusnőnek egy kommunista kongresszuson mondott beszédéből: „A forradalom mindaddig megvalósíthatatlan, amíg a család fennáll. A család a burzsujoknak az egyház által feltalált intézménye. El kell pusztítani!”,

vagy Lunacsarszkij kijelentését, miszerint: „A család a bolsevista ideológia szerint az egyéniség éltetője és ezért az ideális kommunista államban nem tűrhető meg.” Felhívja a figyelmet a prostitúció, az elképesztő mértékűvé növekedett magzatelhajtások, a fosztogató és nemegyszer gyilkoló, hazátlan gyermekek jövőtlenségének veszélyeire, valamint ezeknek a családot szétzüllesztő következményeire is. A család – Rachmanova szerint – éltető erő, amiért érdemes bármilyen szörnyűséget elviselni, mert az egyik legszebb örömet ebből meríthetjük. „A boldogságért minden embernek saját magának kell harcbaszállnia, mindenk előtt saját magával; áldozatokat kell hoznia a boldogság érdekében – másokért. Ez az emberi lét és boldogság örök törvénye” – írja **A család halála** című munkájában.

Rachmanova élete során – szinte egy fejlődésregény felépítése szerint – az okos és művelt, de allűröktől nem mentes, elkényeztetett úrilányból fokozatosan, a szemünk láttára válik egyre több megpróbáltatást tűrő és áldozatokat vállaló fiatal nővé. A család mellett a tanulás, az embereket jobbra tévő olvasás az egyedüli dolog számára, melyről semmiképpen, semmilyen körülmények között nem mondott le. Két diplomát szerzett, irodalomtörténetből és pszichológiából, s egyiket a 20-as évek Oroszországának hányattatásaiban. A másik megszerzésére hosszú ideig készült. Mikor 1925-ben osztrák hadifogoly férjével (Dr. Arnulf von Hoyer) két bőrönddel kitoloncolták hazájából, Bécsben, majd Salzburgban, 1945-től pedig Svájcban lakott. Bécsben, hogy családját elartsa és férje folytathassa tudományos kutatását, egy tejesüzletet nyitott és tartott egy személyben életben. Éjszánként pedig – ahogy ereje engedte – ő is tanult. Évekkel később végül Salzburgban kapott végzettségének megfelelő állást, a gyermekpszichológia docense lett. (Ez a memoár valóban másféle világról és életmorálról mesélt, mint a Nyugat-Európába kimentett, vagy eleve ottani bankokban tartott vagyonokból dőzsölő nagyúri orosz emigránsok élete, vagy éppen a hazájukat elhagyni kényszerülő nincsteleneknek a megváltoztathatatlan szegénységbe beletörődő fásultsága.)

Szinte véletlen, hogy író nő lett. Férje tudományos munkásságának jegyzeteit keresve talált rá a kiadó Rachmanova – addig csak önmagának szánt – naplójára, a megjelenést követően azonnali igazi bestseller lett.

A Gyermekkorom az 1910-es évek közepének Oroszországában, egy gazdag, középosztálybeli gimnazista leány nyári szünidejének, majd gimnáziumi élményeinek dátum nélküli, ám naplószerű, de inkább tematikusan felépített eseménytára. A falusi idillek, a nagymama vidéki birtokán, az imádott nagyszülői család körében játszódó részletek Alexandra Rachmanova ügyes szerkesztőkészségéről és humoráról tanúskodnak, pár soros jellemzése is igen találóak. Iskolai történetei általában a megszokott gimnáziumi élmények ugyan, de megmutatkozik bennük Rachmanova becsületessége, igazságossága és öntudatossága. Megértéssel fordul a kiközösítettek, a szegények, a szerencsétlen, tudatlan nyomorultak felé; szenvedésük, nélkülözésük segíteni akarásra ösztönzik.*

A Szerelem, cseka, halál története 1916. szeptember 24-én, tizenhetedik születésnapján, egyetemi tanulmányainak kezdete előtt indul. A festőművésznek készülő fiatal lány meglepően olvasott és művelt. A születésnapra kapott ajándékokon végigtekintve őszintén elkeseredve írja: „Gondokat akarok, szenvedést, harcokat! Aztán mindent magam akarok kiharcolni magamnak, tulajdon kezemmel akarom kovácsolni az életemet, csak akkor leszek boldog!”

A műveltség és a felvilágosultság nevében megveti a szemében rendkívül ostobának tűnő és előítéletektől szabadulni nem tudó úri társaság tagjait. Mélységesen felháborítja az olyan – számára teljesen érthetetlen – szankció, mint pl. egyik ismerősének kizárása a gimnáziumból, mert egy osztrák hadifogolynak élelmet juttatott. Az egyetemen először érdeklődve, néha mármár várakozva figyeli a társadalmi változásokra buzdító diákgyűléseket és diákmegmozdulásokat.

* A Gyermekkorom című kötet az eredeti kiadás sorrendjének megfelelően, utoljára jelenik meg.

Marina Vlady Szerelmem, Viszockij című könyvében emigráns édesanyja sorsán keresztül meglepően hasonlóan, szinte azonosan mutatja be a felvilágosult úrilányok forradalomváró érzését, majd gyors kiábrándulását. „A forradalom idején serdült nővé, 1917-ben volt tizennyolc éves. A Szmolnijban, a nemesi származású kisasszonyok intézetében nevelkedett, azok közé tartozott, akik az új eszméktől elbódulva vörös kelmét terítették az ablakokba. De miután végignézték igazgatónőjük meggyilkolását, a zsidó kereskedők üzleteinek kirablását – selyemfényű szöveteiket az utcákon hengergették –, fejvesztve menekültek, és számos tragikus epizód után száműzetésben találták magukat.”

Rachmanova is a tapasztalt képtelenségek, átgondolatlan hőzöngések, a szellemi és mentális mosdatlanság és az úri osztályénál talán még elvakultabb és áthághatatlanabb előítéletek keltette viszolygásairól és ijedelmeiről számol be, még a pogromok, a házkutatások, a letartóztatások, a betegségek, hozzátartozóinak halála, a kitelepítések és a vagonélet borzalmai előtt.

A **Szerelem, cseka, halál** utolsó bejegyzése 1920. szeptember 13-ról kelteződik s innen folytatódik majd a napló a **Házasság a vörös viharban** című kötetben, mely 1925. december közepéig, a kényszerű kiutasításig, és a szovjet-országból való gyötrelmes elutazásukig meséli tovább Alexandra Rachmanova életét. A bécsi tejesasszony szűk két esztendő története az idegen országban, két év harc a megélhetésért, és küzdelem a kiközösítés ellen a befogadásért.

Rachmanova minden szenvedés és a kitoloncolás ellenére is megmaradt orosznak. Otthonában csak oroszul beszéltek, regényét latin betűs írógépen, de orosz nyelven írta. Mérhetetlen fájdalommal szerette hazáját. Ha bántotta, szidta is, az ország sorsáért való aggodás vezette, s örökké hazavágyódott. Regényfolyamának esztétikai értéke talán nem állítja őt a legnagyobb szépírók sorába, de memoárja élvezetes, izgalmas és sokszor torokszorító olvasmány.

A Szovjetunió korai éveiről, de főleg a magánember sorsüldözött életéről nem túl régen olvashatunk sokáig alvó könyvekben,

mint pl. Paszternak Zsivago doktorában, Bulgakov Kutya-szívében, Taraszov-Rogyionov Csokoládéjában. Nemsokára talán Szolzsenyicin új, a forradalomról és a polgárháborúról szóló könyve is kiadóra talál hazánkban. Ma az eddig tabuként kezelt, mozdulatlan történelmi tablóként ismert „állóképek” árnyaltabb, többoldalú megismerésére van egyre szélesebb körű olvasói igény és szerencsére lehetőség is. A politikai témáktól az emberek nagy része egy idő után megcsömörlik, de a „magántörténelem” mindig vonzani fogja az olvasókat.

Császtvay Tünde